

<https://helda.helsinki.fi>

Seistä

Pystynen, Juho

Kallion etymologiseura
2019-02-07

Pystynen , J 2019 , Seistä . julkaisussa S Junntila & J Kuokkala (toim) , Petri Kallio Rocks :
pöLiber semisaecularis 7.2.2019 . Kallion etymologiseura , Helsinki , Siv

<http://hdl.handle.net/10138/311313>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

PETRI KALLIO ROCKS
LIBER SEMISAECULARIS 7.2.2019

Toimittaneet
Santeri Junttila &
Juha Kuokkala

Helsinki 2019

Petri Kallio Rocks
Liber semisaecularis 7.2.2019

Toimitusvastuu ja kannen suunnittelu: Santeri Juntila
Kielentarkastus, toimittaminen ja taitto: Juha Kuokkala
Englannin kielentarkastus /
English proofreading: Uldis Balodis

Nimilehden kuva: Petri Kallion Facebook-profiili

© Kirjoittajat

Kaikki artikkelit on vertaisarvioitu
Kõik artiklid on võrdretsenseeritud
All the articles have been peer reviewed

Julkaisija: Kallion etymologiseura
Painopaikka: AS Printall, Tallinn

ISBN 978-952-94-1462-8 (sid.)
ISBN 978-952-94-1463-5 (pdf)

Sisällys

Kielten lyhenteet ja symbolit	8
FREDERIK KORTLANDT On the reconstruction of Proto-Uralic	11
VALTER LANG Keraamika, geenid ja keel: paar mõtet nende seosest ja seosestusest	15
JAAKKO HÄKKINEN Kantasuomen keskivokaalit: paluu	24
KOMMENTTI: JUHO PYSTYNEN Kantasuomen keskivokaalit: vahvempia ja heikompia tuloksia	41
KOMMENTTI: SANTERI JUNTILA Kantasuomen keskivokaalit ja jälkitavun <i>U</i>	48
ULDIS BALODIS & KARL PAJUSALU Southern Finnic <i>jää, jägi, jegä,</i> <i>jej</i> , etc. ‘ice’	54
MIKKO BENTLIN Yritys <i>yrittämisestä</i>	59
CHRIS LASSE DÄBRITZ On the importance of extra-linguistic fac- tors for dating sound changes – Two examples from Finnic	64
SIRKKA-LIISA HAHMO <i>Latu</i>	70
SAMPSA HOLOPAINEN <i>Itää</i> -verbin mahdollisesta lainaetymologiasta ja etäsukukielisistä vastaineista	73
JUHA JANHUNEN <i>Tararabumbia</i> – unohtuneen populaarikulttuurin jäljillä	84
VESA JARVA Venäläisperäisiä sanoja Suomen murteiden sanakirjas- sa, <i>kiesa–kluuhhoo</i>	93
SANTERI JUNTILA Haastavaa etymologiaa	100
JEONGDO KIM Etymologinen ehdotus <i>selkeä</i> -sanalle	110
JUHA KUOKKALA Suomen <i>keino</i> , saamen <i>geaidnu</i> ja kantaskandi- naavin diftongiassimilaatio	116
JYRI LEHTINEN Syntymä, sukupolvi ja mansin * <i>šäänšV</i> ‘polvi’	126
NIKLAS METSÄRANTA Komin <i>tom</i> ‘nuori’	133
ASKO PARPOLA <i>Jumal’ avita!</i>	139
JUHO PYSTYNEN <i>Seistä</i>	153
ILONA RAUHALA Kuvussa ja kuopalla – suomen sanan <i>kupa</i> ja saamen sanan <i>gohpi</i> etymologista tarkastelua	161
JANNE SAARIKIVI Etymologia tulee iholle	172
JOHAN SCHALIN <i>Niukka, nivo, nuiva</i> sekä <i>niuha, lauha</i> ja <i>rauha</i>	173
MICHIEL DE VAAN Wrestling with metathesis	184
JUSSI YLIKOSKI <i>Kuopimisen</i> alkuperästä	191

Kielten lyhenteet ja symbolit

<, >	äänteellinen kehitys	kmns.	kantamansi
⇐, ⇒	johtosuhde	kmd.	kantamordva
←, →	lainasuhde	ko.	komi
*	rekonstruoitu muoto	ko. Jzv.	komijažva
**	teoreettinen, todellises- sessa kielessä esiinty- mätön muoto	ko. SysY	Ylä-Sysolan komi
		koPermj.	komipermjakki
av.	avesta	kou.	kantaobinugri
blt.	baltti(lainen)	kr.	klassinen kreikka
bulg.	bulgaria	kprm.	kantapermi
engl.	englanti	ksa.	kantasaame
ers.	ersä	ksam.	kantasamojedi
esisa.	esi(kanta)saame	kskand.	kantaskandinaavi
germ.	germaani	ksl.	kantaslaavi
go.	gootti	ksm.	kantasuomi
hnt.	hanti	ksm. Rann.	kantasuomen rannik- komurre
hntI	itähanti	ksm. Rl.	kantasuomen riianlah- denmurre (> liivi)
hnt. Irt.	Irtyšin hanti	ksm. Sis.	kantasuomen sisämaa- murre (> eteläviro)
hnt. Obd.	Obdorskin hanti	ksm. Sl.	kantasuomen suomen- lahdenmurre
hnt. Vah	Vahin hanti	ksm. SIE	Suomenlahden etelä- murre (> pohjoisviro, vatja)
ims.	itämerensuomi	ksm. SIP	Suomenlahden poh- joismurre (> suomi, inkeroinen, karjala, lyydi, vepsä)
ink.	inkeroinen		
isl.	islanti	kur.	kantaurali
karj.	karjala	lat.	latina
karj. An.	livvi (aunuksen- karjala)	latv.	latvia
kas.	keskialasaksi (keskialasaksa)	li.	liivi
kblt.	kantabaltti	liett.	liettua
kgerm.	kantagermaani	ly.	lyydi
kia.	kantaindoarja		
kie.	kantaindoeurooppa		
kir.	kantairani		
kksm.	keskikantasuomi		
kma.	kantamari		

ma. Luot.	marin luoteismurteet	oss.	osseetti
maL	länsimari (mäkimarin normi)	pl.	puola
maNi	niittymari	prm.	permi(läiset kielet)
mengl.	muinaisenglanti	rom.	romania
mia.	sanskrit (muinaisindoaarja)	rts.	ruotsi
misl.	muinaisislanti	sa.	saame
mkš.	mokša	saA	akkalansaame
mksm.	myöhäiskantasuomi	saE	eteläsaame
mnrj.	muinaisnorja	saIn	inarinsaame
mns.	mansi	saKi	kiltinänsaame
mns. KndA	Ala-Kondan mansi	saKo	koltansaame
mns. KndK	Keski-Kondan mansi	saLu	luulajansaame
mns. KndY	Ylä-Kondan mansi	saP	pohjoissaame
mns. LzvA	Ala-Lozvan mansi	saPi	piitimensaame
mns. LzvY	Ylä-Lozvan mansi	saT	turjansaame
mns. Pel.	Pelymkan mansi	saU	uumajansaame
mns. Ssv.	Sosvan mansi	selk.	selkuppi
mns. Tvd.	Tavdan mansi	sm.	suomi
mns. VagE	Etelä-Vagilskin mansi	sm. Loun.	lounaismurteet
mns. VagP	Pohjois-Vagilskin mansi	sm. Lp.	Länsipohjan murre
mnsP	pohjoismansi	sm. PmK	Keski-Pohjanmaan murre
md.	mordva	sm. PmP	Pohjois-Pohjanmaan murre
mrts.	muinaisruotsi	sm. Pp.	Peräpohjolan murre
mskand.	muinaisskandinaavi	udm.	udmurtti
mysks.	muinaisyläsaksa	udm. Bes.	beserman
nen.	nenetsi	uk.	eteläviro (ukala)
ngan.	nganasani	ukSt	setto
ngotl.	nykygotlanti	unk.	unkari
nisl.	nykyislanti	ven.	venäjä
nnrj.	nykynorja	vi.	viro
nrrts.	nykyruotsi	vksm.	varhaiskantasuomi
nsks.	nykysaksa	vps.	vepsä
		vtj.	vatja

Kielten lyhennekäytäntö perustuu seuraaviin periaatteisiin:

1. Yksiosaiset, kaksitavuiset kielennimet lyhennetään pääsääntöisesti muotoon alkukirjain + konsonanttikeskus: sm = suomi, rts = ruotsi, sks = saksa (yli 2-kirjaiminen konsonanttikeskus lyhennetään: md = mordva).
2. Jos kaksitavuudessa kielennimessä kuitenkin on lyhyt alkutavu tai pitkän vokaalin (ei diftongi!) sisältävä alkutavu, se lyhennetään ensimmäisillä kahdella kirjaimella: vi = viro, li = liivi, sa = saame.
3. Kolmi- ja useampitavuisien yksiosaisien kielennimien lyhenteenä on koko sananalku toisen tavun alkukonsonanttiin saakka: ven = venäjä, engl = englanti, liett = liettua.
4. Moniosaiset kielennimet lyhennetään käyttämällä kunkin osan ensimmäistä kirjainta, ellei viimeinen osa ole kieliperheen/-haaran nimi: ims = itämerensuomi.
5. Jos viimeinen osa on kieliperheen/-haaran nimi, otetaan tämä nimi alkuun ja lisätään sen perään tarkenneosa lyhennettynä § 1–4 mukaan, isolla alkukirjaimella: saIn = inarinsaame. Jos kuitenkin tarkenneosana on pääilmansuunta tai korkeussuhde, se lyhennetään yhdellä kirjaimella: saP = pohjoissaame, mns KndY = Ylä-Kondan mansi.
6. Jos alkuosa kuitenkin on kanta-, muinais- tai nyky-, lyhenne muodostetaan kirjaimesta k/m/n ja kielen lyhenteestä: ksm = kantasuomi, mrts = muinaisruotsi. Näihin liittyvät etuliitteet varhais-, keski- ja myöhäis- lyhennetään v, k ja m: vksm = varhaiskantasuomi, mmrts = myöhäismuinaisruotsi.
7. Normitettujen kielten moniosaisien nimien lyhenteet kirjoitetaan yhteen: saP = pohjoissaame, maNi = niittymari, murteitten nimet erikseen: sm Lo = suomen lounaismurre, mns KndY = Ylä-Kondan mansi. (Murre sanat ovat puhokielestä litteroituja muotoja.)
8. Näistä säännöistä poiketaan vain sekaannusten välttämiseksi: ksm Sis = kantasuomen sisämaamurre (ei ksm Sm) sekä saamelaiskielten yhtenäisen käytännön nimissä (vakiintuneet 1–2-kirjaimiset lyhenteet).

Lädeluetteloissa käytetyt yleiset lyhenteet

FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen. Helsinki: SUS.

KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

KKTKJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki: KKTK.

LSFU = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki: SUS.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: SKS.

SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura (Société Finno-Ougrienne).

SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja (Journal de la Société Finno-Ougrienne). Helsinki: SUS.

SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne). Helsinki: SUS.

Seistä

Suomen kielen edelleen selitystä vailla oleviin morfofonologisiin ilmiöihin kuuluu verbin *seistä* defektiivinen taivutus. Verbistä on käytössä ainoastaan konsonanttivartalo *seis-*, josta odotuksenmuikaisesti muodostetaan kaikki normaalit konsonanttivartaloiset taivutusmuodot, mm. infinitiivit *seistä*, *seisten*, partiisiipit *seissyt*, *seisty*, imperatiivimuodot *seiskäämme*, *seiskää*, *seisköön*, *seiskööt*, passiivi *seistään*, *seistiin*. Odotettava vokaalivartalo ***seise-* sen sijaan täydelleen puuttuu. Taivutuksessa tämän sijasta käytetään synonyymisen verbin *seisoa* vastaavia muotoja: *seison*, *seisoo*, *seisoisin*, *seisova*, jne. Sananjohdossa vartalo *seiso-* on vieläkin selvemmin suosittuna: löytyy ainoastaan vokaalivartaloisia muotoja kuten *seisoja*, *seisokki*, *seisottaa*. Vartaloon *seis(e)-* perustuvaksi on esitetty ainoastaan yksikön 2. persoonan imperatiivista eriytynyttä interjektiota *seis!* (Häkkinen 2000 s.v.). Muodon taustalla kuitenkin vaikuttanee lounaismurteiden loppuheitto (Ojansuu 1901: 190–191), joten sana voi olla peräisin ei ainoastaan asusta **seise(k)*, vaan myös — mikä luultavammalta näyttää — useimpien suomen murteiden edelleenkin kurentista asusta *seiso!*.

Katsaus lähisukukieliin osoittaa osapuilleen saman tilanteen löytyvän myös muualta itämerensuomesta. Eristynyt konsonanttivartalo *seis-*, *sōis-* on selvästi todettavissa vähintään inkeroisesta (*seissa* : *seiso-*), karjalan Vuokkiniemen murteesta (*šeiššä* : *šeišo-*)¹ ja vatjasta (*sōisa* : *sōiza-*) (SKES s.v. *seistä*, SSA s.v. *seisoa*). Vatjan sekä viron (*seisma* : *seisa-*) ja eteläviron (*saisma* : *saisa-*) vokaalivartalot² puolestaan osoittavat suomen vokaalivartalon *seiso-* juon-

1. KKS (s.v. *seisuo*) sen sijaan tuntee karjalasta ainoastaan vokaalivartaloisen taivutuksen. Anonymi vertaisarvioija huomauttaa, että *šeiššä* voisi olla katsottavissa lainaksi suomesta.

2. Teoriassa myös asujen *seisma*, *saisma* voisi esittää pohjautuvan jo aikaisempiin konsonanttivartaloihin **seis-*, **sais-*; mutta viron ja eteläviron normaalien sisäheiton nojalla ne ovat äännehistoriallisesti yhtä hyvin ja muoto-opillisesti

tuvan aikaisemmasta **a*-vartalosta (SKRK: 275, T. Itkonen 1983: 373–374). Vartalo *seisa-* samoin edelleen tavataan suomessakin muutamissa johdoksissa, mm. *seisaallaan*.

Pienen ekskurssin jälkeen myös harvinainen *seisellä* (todettu ai-noastaan Nurmon murteesta) olisi katsottavissa pohjautuvaksi kan-taan *seisa-*. Ojanen ja Uotila-Arcelli (1977: 246), samoin Suihkonen (1994: 205) esittävät tämän sijaan johtosuhdetta verbistä *seisoa*. Kyseessä olisi kuitenkin tämän jo kolmas eri frekventatiivi, selvien tapausten *seisokella* ja *seisoksia* lisäksi. Johtosuhde *-o-* : *-ele-* ei toki ole aivan tavaton: vastaavia, nykysuomessa johtamattoman oloisiin kantaverbeihin perustuvia esimerkkejä ovat lisäksi ainakin *anella*, *hivellä*, *huidella*, *huuhdella*, *katsella*, *kudella*, *ladella*, *pal-vella*, *runnella*, *tahdella* \Leftarrow *anoa*, *hi(v)oa*, *huitoa*, *huuhtoa*, *katsoa*, *kutoa*, *latoa*, *palvoa*, *runnoa*, *tahtoa* (lisää esimerkkejä Suihkonen mts. 204–206). Myös *seisellä* \Leftarrow *seisoa* näyttää siis synkronisesti mahdolliselta tulkinnalta. Selvää sen sijaan ei ole, onko asian laita samoin myös etymologisesti. Kaikissa mainitsemisani tapauksissa on nimittäin silti löydettävissä todisteita aikaisemman **a*-vartaloisen kantasanan olemassaolosta. Tästä osoittavat vaihtelevasti:

- suomen murteet: *huitaa*, *huuhtaa* (SMS s.v.)
- oletettavat rinnakkaisjohdokset: *anoa* \sim *anastaa* (kannan **ana-* merkitykseksi voitaisiin olettaa ’omaisuus’ tai ’olla oma-na, hallussa’)
- lähisukukielet: karj. *palvata* ’helliä’, *palvastoa* ’rakastaa’; ink. *runnata* ’kasautua, runnoutua’; vi. *tahtma* : *tahta-* ’tahtoa’ (SSA s.v. *palvoa*, *runnoa*, *tahtoa*)
- lainasanat saameen: L *håitēt*, Pi *hoidet* ’lyödä’ \Leftarrow sm. ^(*)*huitaa*; P *rundit* ’raahata’ \Leftarrow sm. **runtaa* tai **runnata* (SSA s.v. *hui-toa*, *runnoa*)
- saamen vastineet perintösanastossa:³ **sejē-* < **šija-* ’hioa’,

säännöllisemmin johdettavissa myös taivutuksen osoittamista vokaalivartalois-ta *seisa-*, *saisa-*. Samasta syystä myöskään vepsän vastineet *sišta*, *seišta* eivät tarjoa todisteita vanhemmasta konsonanttivartalosta.

3. Sen sijaan mordvan *a*-vartaloiset vastineet kuten *anams* ’anoa’, *(k)štams* ’pestä’ (kmrd. < **šə(k)šta-* < **šu(k)štA-*) ovat todistusarvoltaan epäselviä: vartalovokaalisuhdetta mordva **-a-* \sim ims. **-o-* (ei **-oi-*) on aina silloin tällöin pidetty äännelaillisenakin (Genetz 1896: 8, Aikio 2016: 37–38).

**kodē* < **kuda*- 'kutoa' (T. Itkonen 1983: 373)

- sanojen lainaoriginaalit: **kacco*- ← germ. Luot. **gātʰjan*-, **lato*- ← kgerm. **hlapa*- (LÄGLOS s.v. *katsoa*, *latoa*).

Kun frekventatiivijohdin *ele*- tavallisimmin liittyy *a*, *ä*-vartaloisiin verbeihin (Saukkonen 1970: 200–201, Suihkonen mts. 92), voi melko suppean ryhmän *-o*- : *-ele*- epäillä alkujaan syntyneenkin juuri joukkona rinnakkaisjohdoksia, joiden kantasanat eivät nykysuomeen asti ole säilyneet. Myös muunlaiset vastaavat tapaukset ovat suomen johto-opissa yleisiä, esim. nykysuomen tapausten *ehompi* ~ *ehostaa*, *ihastua* ~ *ihastella*, *jaaritus* ~ *jaaritella*, *jytke* ~ *jytky* edellyttämät kantasanat *eho*, *ihastaa*, *jaarittaa*, *jytkää* ovat jälleen todettavissa suomen murteissa (SMS s.v.). Erityisesti siis myös *seisellä* parhaiten näyttäisi suomesta kadonneen kantaverbin **seisaa* jälkeensä jättämältä reliktiltä.

Joka tapauksessa itämerensuomessa laajimmin edustettuna on siis kanta *seisa*- < **saisa*- (1. tavun vokaalin kehityksen selityksiä mm. Heikkilä 2013, Kallio 2018: 257–259), joko edelleen verbi-vartalona tai vähintään johdoksissa. Levikiltään suppeampi konsonanttivartalo *seis*- silti ei ole uskottavasti johdettavissa tästä, ei edes epäsäännöllisiin vartalotyyppimuutoksiin vetoamalla. Vaikka suomen kielestä tunnetaankin esimerkkejä analogisesti muodostuneista konsonanttivartaloista, ilmiö näyttäisi esiintyvän ainoastaan nomineissa. Puhekieliset partitiivit *viini* : *viintä* 'vinum' ja *vuori* : *vuorta* 'lämmikekangas' pohjautuvat normaalisti *i*-vartaloisiin sanoihin (*viiniä*, *vuoria*), ja ne lienee omaksuttu *e*-vartaloisten nominien taivutuskaavasta tyyppiä *kieli* : *kieltä* (vrt. myös *viini* : *viinen* : *viintä* 'nuolikotelo', *vuori* : *vuoren* : *vuorta* 'maankohouma') (Paunonen 2003: 207). Nuoremmat germaanisiet lainasanat *peitsi* : *peitsen* : *peistä*, *tiili* : *tiilen* : *tiiltä*, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla myös *kaali* : *kaalen* : *kaalta* (SMS s.v.) on taas omaksuttu *e*-vartaloiseen taivutustyyppiin kokonaisuudessaan (vrt. myös *veitsi* : *veitsen* : *veistä*). Verbeissä vastaava myöhäsyntyinen konsonanttivartaloisuus näyttää sen sijaan kokonaan tuntemattomalta. Tämä epäilemättä liittyy konsonanttivartaloiden laajempaan esiintymiseen verbintaivutuksessa. Nykyäänhän nominien taivutuksessa ainoastaan yksikön partitiivi on säännöllisesti konsonanttivartaloinen, joten sattumanvaraiset yksittäiset analogiamuodosteet kuten *viintä* riittävät jo

muodostamaan konsonanttivartaloisen taivutuksen. Verbien konsonanttivartaloistuminen sen sijaan vaatisi muutosta noin tusinassa eri taivutusmuodossa, mikä selvästi edellyttäisi systemaattista alkusäystä.

Jos vartalo *seis-* ei selity minkäänlaiseksi sekundääriseksi muodosteeksi, jäljelle jää ainoastaan mahdollisuus katsoa sekin jo ainakin kantasuomesta asti periytyväksi relikiksi. Lisävalaistusta muodon syntyyn on tarpeen hakea kauempaa, etäsukukielistä.

Kantauralin jälkitavujen vokaaliston rekonstruktio perinteisesti on perustettu hyvin vahvasti juuri itämerensuomen todistukseen. Itämerensuomen perusvartalotyyppejen **sais-* ja **saisa-* keskinäisen suhteen selvittely vertailevan aineiston avulla näyttäisikin aiemmassa tutkimuksessa jääneen tähän kohden jumiin. Sivustatukea jälkitavujen historialle yleensä on haettu ensi kädessä saamesta, joka käsillä olevassa tapauksessa ei tarjoa merkittävää selvennystä: saamessa edustuu ainoastaan suomen *seisoa*-muotoa vastaava, oletettavasti johdettu **ō*-vartalo: ksa. **čōnčō-* (Lehtiranta 2001 s.v.) > esim. saP *čuožžut*. Näin ollen kirjallisuudessa alkuperäisemmäksi on esitetty toisinaan **a*-vartaloa (esim. Genetz 1896: 11, UEW s.v. **saŋća-*, Sammallahti 1988 s.v. **šānšā-*), toisinaan konsonanttivartaloon säännöllisesti johtavaa **i*-vartaloa (Sammallahti 1998: 235), toisinaan molemmat variantit rinnakkaisina (Häkkinen 2004 s.v. *seisoa*). Yksikään mainituista lähteistä ei kuitenkaan esitä valitsemalleen vaihtoehdolle mitään perusteita, useimmat eivät edes noteeraa valinnan olemassaoloa. Tämä osoittaakin avainkielimenetelmän perustavanlaatuisimman puutteen: mitä vahvemmin jonkin kielen tai kieliryhmän osoittama edustus korotetaan arkaaiseksi, sitä heikommin sen omassa historiassa tapahtuneet erikoiskehitykset ovat selitettävissä tai edes tunnistettavissa.

2000-luvun äännehistoriallinen tutkimus on kuitenkin jo jättänyt taakseen tämän pitkällisen harhapolun. Käsillä olevan sanueen kannalta merkittävää on, että viime vuosina saavutettuihin lukuihin uusiin tuloksiin kuuluu itämerensuomen *e*-vartaloiden (ja näiden kanssa säännöllisesti vaihtelevien konsonanttivartaloiden) sekundäärisyys useissa sanavartaloissa. Monet kyseisistä tapauksista on tunnettu jo kauan, mutta yleensä pyritty lakaisemaan maton alle ”poikkeustapauksina”. Uusi näkemys näiden historiasta perustuu Kallioon (2012: 166–169), joka kokoaa yhteen useita selvästi jo

kantasuomalaisia vartalovokaalien heikentymistapauksia ja esittää *e*-vartaloiden kantauralilaiseksi lähteeksi pikemmin **ə*-vartaloita kuin, nykyään yleisimmän merkintätavan mukaan, **i*-vartaloita. Kallion artikkelin erityisen hedelmälliseksi sivuhuomioksi on osoittautunut, että luotettavimmassa laajalevikkisessä sanastossa kantauralin vokaalikombinaatio **ä-ä* näyttääkin itämerensuomen kehityshaarassa useammin redusoituneen asuun **a-ə*, josta yleensä $> *a-i$ (mm. *sappi*, *talvi*, *vaski*) kuin säilyneen (mm. *päivä*, *äimä*). Ideasta ovat saman tien ottaneet kopin Živlov (2014: 114–115) ja Aikio (2016: *passim*) (ks. myös Aikio 2012: 237–239), jotka osoittavat tämän äänteenmuutoksen olevan todella sangen säännöllinen: se osoittautuu mahdollistavan monien itämerensuomen sanojen yhdistämisen jo vanhastaan tunnettuihin uralilaisiin sanakantoihin (mm. sm. *luomi*, *puoli*) tai niiden äännehistorian suoraviivaistamisen (mm. sm. *koi* 'perhonen', *saarni*).

Samaten uralilaisen *seistä*-sanueen toistaiseksi ainoa etymologisia sanakirja-artikkeleita laajempi tarkastelu kokonaisuutena ajoittuu vasta tälle vuosisadalle. Tämä on Aikion (2002: 30–31) katsaus, jonka selvin tulos on liittää joukkoon uutena vastineena nentsin verbikanta *teńće*- 'pysähtyä, rauhoittua' ($<$ ksam. **tänsä*-). Aikio kommentoi myös sanueen äännesuhteita, ja toteaa, että nentsin etuvokaalinen asu voidaan aiemmin tunnetuista vastineista välittömästi yhdistää ainoastaan marin (**šńće*- 'istua, seisoa') ja komin (*sidž*- 'istuutua') sanoihin. Myös kantauralin tasoon nähtävästi palautuu siis rinnakkaisuus, ensi katsomalta eri asussa kuin kantasuomeen: **sańća*- 'seisoa' \sim **säńcä*- 'pysähtyä, seisahtaa' (Aikio 2016: 55, 64).⁴ Kuitenkin edellä käsittelemäni, vastikään äänneliliseksi tunnistettu kehitys **ä-ä* $>$ **a-ə* tarjoaa ilmeisen mahdollisuuden kytkeä vaihtelutapaukset toisiinsa! Jälkimmäinen etuvokaalinen varianttihan olisi itämerensuomessa kehittynyt odotuksenmukaisesti juuri asuun **sańća* $>$ **saise* \sim **sais* $>$ *seis*.

Mainitsemaani odotuksenmukaisen vokaalivartalon ***seise*-puutetta tämä selitys ei kuitenkaan ratkaise. Toistaiseksi voin ainoastaan huomauttaa eräänlaisesta rinnakkaistapauksesta: sanan

4. Varovaisemmin vastaavaa tilannetta on ehdottanut jo E. Itkonen (1953: 177). Itkonen kuitenkin virheellisesti liittää etuvokaaliseen ryhmään myös suomen sekundäärisesti etuvokaaliset asut *seistä*, *seisoa*-; tämän nojalla hän myös ajautuu olettamaan komissa epäsäännöllistä kehitystä **e* $>$ *i* (mas. 316).

kypsä siirtymästä *e*-vartaloiesta *ä*-vartaloiseen taivutukseen useimmissa suomen murteissa, mikä kuitenkin moniaalla on jättänyt reliktinä jälkeensä juuri sanan konsonanttivartalon, eli yksikön partitiivin *kystä* (Paunonen 1973). Mahdolliseksi motiiviksi kehitykselle voitaisiin toki olettaa kilpailevien vokaalivartaloiden **saisa-*, **saiso-*vaikutusta. Tässä törmätään kuitenkin eräänlaiseen muna vai kana-ongelmaan: kantaauralin tasossahan sanueen varianttien välille voidaan rekonstruoida merkitysero, kun taas itämerensuomesta tästä ei löydy selviä jälkiä. Onko varianttien semanttinen yhteneminen siis johtanut vokaalivartalon **saie-* katoon? — vaiko kenties päinvastoin: onko konsonanttivartalon **sais-* reliikistytminen johtanut myös merkityksen 'pysähtyä' katoon? Tässä vaiheessa on ehkä tarpeen myös palauttaa muistiin interjektio *seis!*, joka edelleen merkitsee pikemmin 'pysähdy!' kuin 'seiso!'. Harkittavissa olisi hypoteesi, että tämä merkityksensä nojalla sittenkin todella jatkaa juuri vartaloa **sais(e)*, vaikka sanan äännekehitystä tämä oletus tuskin helpottaakaan.

Vertaileva analyysi joka tapauksessa viittaa konsonanttivartaloilla *seis-* olevan jo hyvin vanhat juuret. Toisaalta se osoittaa molempien Aikion rekonstruoiden varianttien jatkavan itämerensuomessa edelleen rinnakkaiseloa, mikä vahvistaa käsitystä, että kahtalaisuus palautuu sellaisenaan jo kantaauraliin (eikä esim. ole selitettävissä epäsäännöllisen äänteenmuutoksen **a > *ä* kautta palataalisen sisäkonsonantiston yhteydessä). Tämä luonnollisesti yhtäältä jättää sanueen vaihtelusuhteiden lopullisen selityksen edelleen tavoittamattomiin — kyse lienee jonkinlaisesta huonosti tutkittavissakaan olevasta esiuraililaisesta johtosuhteesta⁵ — mutta toisaalta samalla osoittaa, että myös toisistaan riippumattomilta näyttävät epäsäännöllisyydet eri puolilla uralilaista kielikuntaa saattavatkin tarkemmin katsottuna osoittautua vanhaksi yhteiseksi perinnöksi.

5. Vrt. näennäinen vaihtelu **a ~ *ä* myös tapauksissa kuten *jalka ~ jälki*; *nuolla ~ niellä < *nälä- ~ *nälä-*.

Lähteet

- Aikio, Ante 2002: New and Old Samoyed Etymologies. – *FUF* 57: 9–57.
- 2012. On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyttiäinen et al. (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue*. *SUST* 264: 227–250.
- 2016. The Finnic ‘secondary e-stems’ and Proto-Uralic vocalism. – *SUSA* 95: 25–66.
- Genetz, Arvid 1896: *Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi- ja useampitavuisissa sanoissa*. Vähäisiä kirjelmiä XXIII. Helsinki: SKS.
- Heikkilä, Mikko 2013: Itämerensuomen ehdollisesta äänteenmuutoksesta /ai/ > /ei/. – *Virittäjä* 117: 583–592.
- Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Itkonen, Erkki 1953: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *FUF* 31: 149–345.
- Itkonen, Terho 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87: 349–386.
- Kallio, Petri 2012: The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. – Tiina Hyttiäinen et al. (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue*. *SUST* 264: 163–175.
- 2018. Ensitavun diftongit kantasuomessa. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Περὶ ορθογραφίας ετυμολογίας. Uusiutuva uralilainen etymologia*. *Uralica Helsingiensia* 11. Helsinki: SUS. 251–268.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. <<http://kaino.kotus.fi/kks/>>
- Lehtiranta, Juhani 2001: *Yhteissaamelainen sanasto*. (2. painos.) *SUST* 200.
- LÄGLOS = Kylstra, A.D. & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo 1991–2012: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. Amsterdam: Rodopi.
- Ojanen, Jussi & Uotila-Arcelli, Eeva 1977: Suomen kielen frekventatiivi- ja momentaaniverbien derivaatio. – *Virittäjä* 81: 245–264.
- Ojansuu, Heikki 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi*. *Suomi* III/19: I.
- Paunonen, Heikki 1973: *Kypsi ~ kypsä*. Erään vartalo-tyyppisiirtymän tarkastelua. – *Virittäjä* 77: 231–255.
- 2003: Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. – Lea

- Laitinen et al. (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 184–248.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages: with special reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages*. Leiden: Brill. 478–554.
- 1998: *The Saami languages: an introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Saukkonen, Pauli 1970: Nykysuomen johto-oppia. – *Virittäjä* 74: 197–202.
- SKES = Itkonen, Erkki & Joki, Aulis J. 1969: *Suomen kielen etymologinen sanakirja IV*. LSFU XII,4.
- SKRK = Hakulinen, Lauri 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. (5. painos.) Helsinki: Otava – Helsingin yliopisto.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. <<http://kaino.kotus.fi/sms/>>
- SSA = Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä*. Helsinki: SKS – KKTK.
- Suihkonen, Pentti 1994: *Frekventatiividerivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonologista tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UEW = Rédei, Károly (toim.) 1986–1991. *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Živlov, Mihail 2014 = Zhivlov, Mikhail: Studies in Uralic vocalism III. – *Journal of Language Relationship* 12: 113–148. <<http://jolr.ru/index.php?article=151>>